

שם הויה ועשר הספירות

מבוא למודלים הבסיסיים של הקבלה והחסידות

מטרת חיבור זה היא לערוך לקוראים היכרות ראשונית עם שני המודלים העיקריים של הקבלה והחסידות, מודל ארבע אותיות שם הַיְהוּה ומודל עשר הספירות הקבליות. מודלים אלו (האחוזים זה בזה: האחרון מהווה הרחבה והתפרטות של הראשון) מהווים את עמוד השרדה של פנימיות התורה, ולפי הקבלה הם מונחים הן בתשתית מערכות המושגים התורניות השונות והן בתשתית מערכות הטבע השונות, בכללן מבנה נפש האדם.

בבואנו אל מבני הקבלה הבסיסיים עלינו לזכור כי אנו מציצים במובן מסוים לכבשונו של עולם. למרות פשטותם היחסית למראית-עין, מדובר במערכות מושגים שהינם בבחינת "מועט המחזיק את המרובה". אמירה זו נכונה לגבי התורה בכללותה, אך תקפה ביתר שאת לגבי מושגי היסוד של פנימיותה. אפילו חיים שלמים של לימוד אין ביכולתם למצות את מלוא היקפם ועומקם של הסודות הצפונים בהם. אי לכך, אין להרתע מתחושת ה"טעם של עוד" שהסקירה דלהלן ודאי תותיר בקורא. אין כאן אלא מפגש ראשוני ביותר עם מושגים שרק הדגמות רבות של יישומם תוכלנה להקנות הבנה ממשית בהן.

נפתח בהכרת המבנה של ארבע אותיות שם הויה, ולאחר מכן נציג את המבנה המפותח יותר של עשר הספירות.

אותיות שם הויה

שם הַיְהוּה הוא כינוי שמו העיקרי של הקדושי-ברוך-הוא בתנ"ך, והמוגדר בהלכה כקדוש ביותר: יהודה. כמו כל שבעה השמות הקדושים של הקדושי-ברוך-הוא אין למחוק אותו מרגע שנכתב (שעל כן נזהרים וכותבים במקומו ה', ד', יי או הוי'); אך בעוד את השמות האחרים מותר לבטא בהקשרים מסוימים, כמו באמירת פסוקים מפורשים או ברכות, את שם הויה אין להגות כלל בשום מצב. כאשר רוצים לאמרו במסגרת פסוק או ברכה אומרים במקומו את שם אדנות ("אדני"), וכאשר רוצים לאמרו סתם נהוג לומר פשוט "השם". המקרה היחיד בו נהגה שם הויה בקול רם הוא על ידי הכהן הגדול בשעה שבית המקדש בנוי: רק האיש הקדוש ביותר במקום הקדוש ביותר יכול לבטא את השם הקדוש ביותר (הכהנים הרגילים היו מבליעים את השם בברכת כהנים)¹. גם כאשר מונים את ארבע אותיות השם נהוג לבטאם בשינוי, כך: יוד קיי וָאו קיי.

אחד הכינויים המרכזיים של שם הויה הוא "שם בן ארבע", וזאת משום היותו מורכב מארבע אותיות (זו גם משמעות כינויו בעולם הנוצרי, Tetragrammaton – חיבור של המלים היווניות tetra, ארבע, ו-grammos, אות). לפי הקבלה, כל אחת מארבע אותיותיו של שם הויה מייצגת מערך מסוים של רעיונות, דימויים ואיכויות, היוצרים יחדיו את התבנית היסודית ביותר של ההוויה. ארבע האותיות משקפות את ארבעת המישורים הבסיסיים ביותר של המציאות, כאשר היחסים ביניהן שבים ומשתקפים בתוך כל אחד מהמישורים אינספור פעמים, כבמעין פרקטל. לפי הקבלה, כל מערכת מורכבת ניתנת, לאחר מספיק הפשטה, להבנה ולארגון באמצעות התבנית של ארבע אותיות שם הויה, חלקים ממנה, הרחבות שלה או צירופים שלה.

פעמים רבות, פסוקים כגון "שויתי ה' לנגדי תמיד"² או "סוד ה' ליראיו"³ מוסברים בקבלה ובחסידות כמתייחסים לא רק לה' עצמו אלא גם לשם ה', שאת אותיותיו צריך המאמין לשאת נגד עיניו בכל עת מתוך בקשה ותפילה לזכות ולעמוד על סודותיהם.

¹ רמב"ם, משנה תורה, הלכות תפילה וברכת כהנים יד, י.

² תהלים טז, ח.

³ שם כה, יד.

ניגש להכרת המבנה. ארבע אותיות שם הויה הן למעשה שלוש אותיות – י ה ו – שהשניה שבהן, ה, שבה ומופיעה בתור האות הרביעית. שלוש האותיות בולטות בכך שהן שייכות לקבוצת אמות הקריאה, האותיות אהו"י. אותיות אהו"י מתייחדות בכך שאינן משמשות רק כעיצורים אלא גם מציינות תנועות (vowels), כלומר אותיות המורות על אופן קריאת העיצורים. היחס בין עיצור לתנועה הוא מעין היחס בין חומר ורוח או בין גוף ונשמה, ואם כן אותיות אהו"י הן כביכול האותיות ה'רוחניות' ביותר באל"ף-בי"ת העברי.⁴

דבר נוסף הניכר לעין באשר לשלישיית האותיות י ה ו נוגע לצורת הכתב האשורי שלהן: אם מפשיטים את צורתן, הן מתגלות כרומזות לשלושת המושגים הבסיסיים ביותר בגיאומטריה, נקודה, קו ומישור (או בלשון הקבלה, נקודה-קו-שטח), כאשר מושג המישור מסמל את כללות המציאות של ריבוי ממדים, משניים ומעלה. י היא בהפשטה נקודה חסרת ממדים (האות היחידה באלף-בית שניתן לומר עליה זאת); ו היא בהפשטה קו חד-ממדי (ואף היא יחידאית בכך מבין האותיות הלא-סופיות); ה, כמו כל שאר האותיות, כבר דורשת מישור כדי לציירה. ניתן להקשות, במה 'זכתה' ה לשמש כנציגת כל האותיות הרב-ממדיות בשם הויה? תשובה אחת שניתן להציע היא, שכאשר מפשיטים את האות ה לצורתה התמציתית – כך: ה – היא מתגלה כמגלמת את שלושת ממדי המרחב: הקו העליון שלה הוא ממד הרוחב; הקו הימני הוא ממד האורך; והנקודה משמאל למטה היא ממד העומק, הניצב כביכול אנכית לדף ועובר 'דרכו'. מבין האותיות הדרמטיות, האות ה מתייחדת אפוא בכך שהיא מסמלת את כללות המרחב התלת-ממדי של העולם, הלא-הוא הביטוי העיקרי לרב-ממדיות בחיינו.⁵

הללו יה

תכונה יסודית נוספת לשם הויה היא העובדה שהוא נחלק באופן ברור לשני חצאים: שתי האותיות הראשונות יה, המהוות שם קדוש בפני עצמן (כמו למשל בפסוק "עזי וזמרת יה"⁶), ושתי האותיות השניות רה. נתבונן ראשית בתכונות צמד האותיות הראשון.

האותיות י רה הינן הפוכות ומשלימות בשני אופנים שונים – מצד צורתן ומצד ערכן המספרי (הגימטריה שלהן):

- מבחינת הצורה, י היא בבחינת נקודה בלתי מפותחת ה'מרחפת' מעל הקרקע (זו האות היחידה התלויה באויר), בעוד ה מתפשטת לכדי שטח מלא (או אף מרחב כנ"ל). לפי ציר השוואה זה, י מגלמת קיום בכוח (פוטנציאליות), ורה את מימושו בפועל (אקטואליות).
- מבחינת המספר, ערכה של י הוא 10, מספר המייצג מערכת שלמה (כמו עשר אצבעות הידיים), וערכה של ה היא מחצית מכך, 5, מספר המייצג מערכת חלקית (כמו יד אחת). לפי ציר זה, י מגלמת שלמות סטטית בעוד ה מגלמת חלקיות השואפת לשלמות.

כפי שניתן לראות, כל אחד מצירים אלו מייחס מעלה לאות אחרת וחסרון לאות השניה. כאשר משלבים אותם, עולה כי האות י מגלמת שלמות בכוח והאות ה מגלמת חלקיות בפועל. ניתן לדמות את האות י לתסריט מושלם, אך שמעולם לא הוסרט; ואת האות ה לסרט שבהכרח אינו מושלם, ומבטא פרשנות חלקית של התסריט, אך לפחות קיים בפועל ממש וניתן לצפות בו.

⁴ הערך הגימטרי הכולל של אהדי הוא 22, רמז לכללות האלף-בית. בנוסף, מסמלות האותיות בדיוק את הראשית-סוף (התחלה-אמצע-סוף) של המספרים 1 עד 10 (א=1, המספר הראשון; הד=6, שני המספרים האמצעיים; י=10). דבר זה רומז לקשר בין 10 הספירות שידונו לקמן לבין 22 האותיות, המהווים יחדיו את 32 ה'נתיבות פליאות חכמה' באמצעות ב' ברא את העולם לפי ספר יצירה (א, א).

מה באשר לאות ה'אהו"י היחידה שאינה משתתפת בשם הויה, הלא היא האות הראשונה א? עליה ניתן לומר כי היא שורה ברקע שלו: היות שערכה המספרי הינו 1, מסמלת א את האחדות ששם הויה מייצג, "ה' אחד" (במדרשים מכונה ה' גם "אלופו של עולם", מלשון אל"ף). כמו כן, אם מפרקים את האות א למרכיבי החזותיים נמצא כי היא מורכבת מהאות ו ופעמיים י, שהערך הגימטרי הכולל שלהן הוא 26, כערך שם הויה. לבסוף, היא כן משתתפת בשם הקדוש "אהיה" המוזכר במראה הסנה ("אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני אליכם", שמות ג, יד) וכמו 'הופך' להיות שם הויה בפסוק הבא ("כה תאמר אל בני ישראל יהוה אלהי אבותיכם... שלחני אליכם, זה שמי לעלם", שם, טו).

עוד על הקשר בין אותיות אהו"י ושמות ה' ראו אבן עזרא על התורה, שמות ג, טו.

⁵ שלישיית המושגים נקודה-מישור-ריבוי ממדים, הנקראת במקורותינו 'נקודה, קו, שטח', נושאת משמעויות רבות בעולם המושגים הקבלי. ראו למשל: הרב יצחק גינזבורג, מלכות ישראל כך א עמ' קנט.

⁶ שמות טו, ב.

התבוננות זו מקנה מעט הבנה לכך, שלפי הקבלה מגלמות שתי אותיות אלו את כללות **צמדי הפכים היסודיים** בעולם, לפי הכלל הבא: האות י מייצגת את הצד היותר **רוחני ומופשט** בכל צמד, המסתכל על הדברים **'מלמעלה'** ("שלמות בכח" כנ"ל), והאות ה את הצד היותר **גשמי ומוחשי** בו, המסתכל על הדברים **'מלמטה'** ("חלקיות בפועל" כנ"ל).

הדוגמא המובהקת ביותר לצמד הפכים כזה הוא אמרת חז"ל, על-פי הפסוק "כי ביה ה' צור עולמים"⁷, כי "העולם הזה נברא בה"א והעולם הבא נברא ביו"ד"⁸: י הרוחנית מגלמת את העולם הבא, ה הארצית את העולם הזה. דוגמא מובהקת שניה היא העובדה כי המלים הבסיסיות **איש ראשה** בעברית מורכבות מצמד האותיות **אש** בצירוף י אצל הזכר רה אצל הנקבה (בבלי סוטה יז, א). מכך עולה כי האות י היא בבחינת זכר והאות ה בבחינת נקבה.

להלן רשימה חלקית של צמדי הפכים יסודיים המגולמים באותיות ייה:

ה	י
עולם הזה	עולם הבא
אשה	איש
פועל	כח
חלקיות	שלמות
יש	אין
לב	מח
פרט	כלל
ריבוי	אחדות
...	...

צמדי הפכים אלו אינם נתפסים כזהים זה לזה, אך כן **כמקבילים** זה לזה, כלומר כמתייחסים אחד לשני באותו אופן: יחס הנשמה לגוף הוא כיחס השכל לרגש, וכן כיחס האחדות לריבוי, וכן הלאה. כמו כן, בכל אחד מהם אין טענה לעליונות של האחד על השני, אלא לכל אחד מעלה וחסרון כאמור. בספר הזוהר מוסבר כי האותיות ייה הן "תרין רעין דלא מתפרשין לעלמין"⁹ – שני חברים שאינם נפרדים לעולמים. כפי שהצירוף ייה הוא שם קדוש שאינו ניתן לפירוק, כך בכל צמדי הפכים שהוא מייצג כל אחד מהצדדים נחוץ לשני והם משלימים זה את זה.¹⁰

שתיים שהן ארבע

נעבור לחצי השני של שם הויה, צמד האותיות רה. כפי שניתן לראות, אין כאן שתי אותיות חדשות לגמרי, אלא מעין 'וריאציה על הנושא' שלו: ו היא כמו י ש'נמתחה' או הומשכה מטה, נקודה שהפכה לקו, רה השניה היא מהדורה נוספת של ה הראשונה, כלומר מישור/מרחב נוסף. כדי להבדיל בין שתי האותיות ה מכנים את הראשונה ה **עילאה** (ה עליונה) ואת השניה ה **תתאה** (ה תחתונה).

⁷ ישעיה כו, ד.

⁸ בבלי מנחות כט, ב.

⁹ זוהר ח"ג ד, א.

¹⁰

אנו מודעים לכך שחלוקה 'דואליסטית' כזו של ההויה לצמדי הפכים אינה תואמת את האקלים התרבותי של ימינו, המטיל ספק רב בסגנון חשיבה 'בינארי' כזה ומגדירו כ"מימינימי". ואכן, נסיון להסביר הכל במונחים בינאריים מסתכן בהחמצה של מקרים שאינם נכנסים לקטגוריות אלו, כגון מקרי-ביניים או מקרים יוצאים מן הכלל, כמו גם קטגוריות אחרות לגמרי. בלשון פנימיות התורה, חשיבה בינארית שייכת לעולם ה"תוהו" הפשטני, ואילו בעולם ה"תיקון" המפותח ממנו הקטגוריות גמישות ועדינות יותר. עם זאת, הכלל אומר כי יש להכניס את ה"אורות" של עולם התוהו לתוך ה"כלים" של עולם התיקון. בהקשר שלנו משמעות הדבר היא נטילת האמת שבקטגוריות הבינאריות ושילובה עם הקטגוריות המשוכללות יותר. האמת שבקטגוריות הבינאריות היא שהן הכרחיות לניתוח בסיסי של עניינים רבים. אין להסתפק בהן, אך גם לא לדלג מעליהן, אלא לאמצן ולשכללן. הדרך הנכונה להבין קטגוריות אלו היא **כיאסיות** (כלומר, כל דבר יכול להיות בבחינת י ביחס ל-א אך בבחינת ה ביחס ל-י), **חלקיות** (התכונות המזוהות עם ייה אינן ממצות אפיונו של כל דבר) ו**מורכבות** (א יכול לכלול בחינה של י ובחינה של ה גם יחד). ברגע שמכירים בשלושה מאפיינים אלו, ניתן להשתמש בקטגוריות הללו ללא חשש התכחות למורכבותה של המציאות.

מהתבוננות זו עולה כי שם הויה יסודו למעשה בשתי אותיות בלבד, **יה**, שכביכול 'שיכפלו' עצמן והפכו למלה בת ארבע אותיות – אם תרצו, מעין שכפול גנטי עם מוטציה (מכוננת). שכפול זה הוא על דרך הכלל המשנאי היסודי "שתיים שהן ארבע",¹¹ המתאר התחלקות של שני עניינים כלליים לארבעה פרטים.

והנה, הדרך הטובה ביותר להבין את השכפול מ² ל⁴ הוא לחשוב על שם הויה כתוצר של מעין פעולת ריבוע חשבוני של שתי האותיות הראשונות **יה**, או הכפלה שלהן בעצמן, כדלקמן:

	ה	י	
ה	ה	י	י
ה	ו	י	ה

זוהי דוגמא ראשונה למבנה פרקטלי בהקשר של שם הויה. השם מתגלה כחוזר על מבנה דואלי אחד בשני קני מידה. במישור ה"מאקרו" הוא מורכב משני חצאים שהם בבחינת **י** רה, ובמישור ה"מיקרו" כל אחד משני חצאים אלו מורכב משני חלקים החוזרים על אותו יחס – **יה** במקרה הראשון ואז וריאציה עליו שנקראת **רה** במקרה השני.

ממבנה זה עולה, כי הצמד **רה** מתייחס לצמד **יה** כפי שהאות **ה** מתייחסת לאות **י**. מכיוון שבמסגרת הצמד הראשון מבטאת **ה** עילאה הגשמה חלקית של **י**, הרי שהצמד **רה** אמור לבטא הגשמה חלקית של הצמד **יה** בכללותו. כלומר, באופן כלשהו, הצמד **רה** נוטל את הצמדים נושאייה הפכים המגולמים באותיות **יה**, ויוצר גרסה שניה שלהם המורידה אותם קומה אחת מטה לתוך המציאות.

ניתן לכך מספר דוגמאות:

- (1) אם הצמד **יה** מסמל **איש ואשה**, כלומר זכר ונקבה בוגרים, הרי שהצמד **רה** מסמל **ילד וילדה**, כלומר זכר ונקבה צעירים הנמצאים בתהליך התבגרות (במונחי ספר הזוהר ארבעת המושגים הם **אבא-בן-בת**). היחס בין הבוגרים לצעירים הוא עצמו יחס של 'זכר' ו'נקבה', במובן שהבוגרים משפיעים על הילדים כפי שהזכר משפיע זרע על הנקבה.
- (2) אם הצמד **יה** מסמל את המושגים המופשטים "העולם הבא" ו"העולם הזה", הרי שהצמד **רה** מסמל את התבטאותם של מושגים אלו באופן מוחשי יותר בתוך העולם הזה. דוגמאות לכך הם הנשמה והגוף שבכל אדם, המופשט והמוחשי שבכל דבר (או ה"צורה" וה"חומר" שלו), ואפילו השמים והארץ הניבטים מחלוננו. צמדים אלו נמצאים כולם בעולם הזה; אך מביניהם, האיבר השני מגלם את העולם הזה במובהק, בעוד האיבר הראשון הוא מעין הקרנה או התנוצצות של העולם הבא בתוכו.
- (3) אם הצמד **יה** מסמל את המושגים השכליים המופשטים "מוח" ו"לב", הרי שהצמד **רה** מסמל את התבטאותם כחוויות נפשיות: המוח מאיר כחוויה של "רוח", בחינה המאופיינת כקרירה יחסית (כבביטויים "קור רוח" או "נחת רוח") והלב כחוויה של "נפש", בחינה המאופיינת כחמה יחסית (כבביטוי "כלות הנפש"). שתי החוויות הללו הן בבחינת 'לב' ביחס למושגים "מוח" ו"לב", אך מבין שתיהן הראשונה היא יותר כמו מוח והשניה היא יותר כמו לב.

הנסתרות והנגלות

היחס בין הצמד **יה** לצמד **רה** מגולם בפסוק "הנסתרת לה' אלהינו והנגלת לנו ולבנינו".¹² הצמד הראשון מכונה "הנסתרות", בהיותו מבטא את הרובד היותר עליון ונסתר של כל מערכת, ואילו הצמד השני מכונה "הנגלות" בהיותו מבטא את הרובד היותר תחתון ונגלה.¹³ כך למשל, אם מקבילים את שם הויה לגוף האדם, הרי שחציו הראשון מייצג את הראש, שעיקרו (התודעה) נסתר, ואילו חציו השני את הגוף, הניכר לעין.

¹¹ משנה שבת א, א; שבועות א, א.

¹² דברים כט, כח.

¹³ היות רובד זה הרובד הנגלה רמוזה בכך שהמלה "והנגלת" נפתחת בזה. המלה "הנסתרת" לעומת זאת נפתחת בזה בלבד משום שהאות **י** מבטאת רמת הסתר גבוהה יותר הנקראת 'העלם'.

בסידורים רבים מופיעה לפני פירוט כל מצווה שורת הקדמה מעין זו: "לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשׁ אֲשֶׁר בְּרִיף הוּא [הקדוש־ברוך־הוא] וְשִׁכְנֵיתָהּ [ושכינתו]... לְיַחְדָּא שְׁם י"ה בְּדוּ"ה בְּיַחְדָּא שְׁלִים [באיחוד שלם] בשם כל ישראל". משמעותה של אמירה זו היא שבכל מצווה שמקיימים יש לחבר את הכוונה שלה (יה) עם המעשה שלה (רה).¹⁴ מדובר למעשה באיחוד של איחודים: החיבור של י רה עילאה נקרא "יחודא עילאה" והחיבור של ו רה תתאה נקרא "יחודא תתאה". חיבורם של שני חצאי השם נקרא "יחודא שלים" מכיוון שהוא הופך את שם הויה לשלם, סמל לשאיפה לשלמות ההויה בכללותה.¹⁵

רה: משפיע ומקבל

כעת, מה פשר הדמיון והשוני בין שני הצמדים: מדוע בצמד הראשון האות הראשונה היא י ואילו בצמד השני ו, בעוד האות ה נותרת בעינה? נתבונן בתכונות האות ו דרך שני הצירים בהם נעזרנו לעיל, ציר הצורה וציר המספר:

- מבחינת הצורה האות ו היא קו, מדרגת הבינים בין נקודת הי למישור הה.
- מבחינת המספר, הערך של ו הוא 6, כלומר אחד יותר מהערך של ה.

הדבר הראשון שאנו רואים כאן, הוא שמשתי הבחינות ו מהווה ממוצע בין י ליה שכביכול באה לגשר על הפער ביניהם. ספציפית יותר, נראה שהצורה מבטאת תנועה מכיוון י אל ה (המשכת הנקודה לכדי קו), ואילו המספר מבטא תנועה מכיוון ה אל י (עליה במספר אחד מ-5 ל-6).

הסיבה לדברים הללו היא שצמד האותיות השני שונה מצמד האותיות הראשון. בעוד האותיות יה מבטאות צמדי הפכים משלימים (שלמות וחלקיות, כוח ופועל וכו') החיים זה לצד זה במין שלווה נצחית ("תרין רעין דלא מתפרשין" כנ"ל), האותיות רה הינן צמד של משפיע ומקבל בו האחד נמצא למעלה והשני למטה, ותפקידו של הראשון הוא לרדת אל השני ולהעלותו. המשפיע הניצב למעלה הוא ו, והמקבל שלו הוא ה תתאה. תפקידו של ו הוא לשמש מעין חבל, צינור או סולם המשתלשל מטה אל ה תתאה, משפיע עליו ומגדלו, ובכך מאפשר לו לעלות מעלה אל מדרגתו (כמעין וא"ו חיבור¹⁶).

אם להמשיך את שלוש הדוגמאות שהבאנו, הרי שבעוד הזכר והנקבה העליונים הינם שווים במהותם, כאן בעולם הזה אנו רואים פערים: לאורך מרבית ההיסטוריה נתפסו הגברים כנעלים על הנשים, ורק הם זכו להשכלה גבוהה בעוד הנשים עסקו רק בעיסוקים 'ארציים' כגון משק בית, גידול הילדים וכדומה. באותו אופן, בעוד המושגים "העולם הבא" ו"העולם הזה" הינם שווים במהותם, כאן בעולם הזה נתפס הרוחני כנעלה מהגשמי, הנשמה כנעלית מהגוף וכו'. לבסוף, בעוד במישור העליון המושגים "מוח" ו"לב" הינם שקולים, כאן בעולם הזה ה"מוח שליט על הלב"¹⁷ וצריך להשפיע עליו.

את המבנה השלם ניתן לכתוב בשתי צורות, שכל אחת מהן מתאימה בהקשרים שונים. דרך אחת היא בצורת ציר אנכי, כך שכל אות ניצבת מעל האות הבאה אחריה. הדרך השנייה היא כך שהצמד יה יוצר ציר אופקי והצמד רה ציר אנכי הניצב מתחתיו. להלן שתי צורות הכתיבה:

¹⁴ ראו ביאור הבעש"ט על הפסוק (משלי י, ח) "חכם לב יקח מִצְוֹת" (כתר שם טוב חלק ראשון ט"א), לפיו בכל מצווה שמקיימים יש כביכול שתי מצוות, מצוות המעשה ומצוות הכוונה, אותן מאחדים (כמו בעל ואשה, שכן "קייחה" בתורה הוא לשון נישואין).

¹⁵ מכך ששם הויה הוא תוצר של 'ריבוע' של יה, יוצא ששלושת הייחודים שצינו כאן – "יחודא עילאה", "יחודא תתאה" ו"יחודא שלים" – שלושתם יחודי יה, בשלוש רמות שונות: יחודא עילאה זהו יחוד יה המקורי; יחודא תתאה הוא יחוד המהדרה השנייה של יה; ויחודא שלים הוא יחוד יה באשר הוא מתבטא בשתי המהדרות של עצמו!

¹⁶ באופן כללי לכל אחת מארבע האותיות תפקיד דקדוקי המזוהה עמה, כדלקמן:

י: "הי על שם המחשבה נאמרה" (רש"י על הפסוק "אז ישיר משה", שמות טו, א), מטה כל פועל לגוף שלישי עתיד.

ה: ה"א השאלה ("דקיימא לשאלה", הקדמת ספר הזוהר).

ו: וא"ו החיבור.

ה: ה"א הידיעה, כנגד עלמא דאתגליא הידוע לכל.

וראו בהרחבה: הרב יצחק גינזבורג, סוד ה' ליראיו, שער "אותיות הוי' בלשון הקדש וסוד הידיעה והבחירה", עמ' רכת והלאה.

¹⁷ זוהר ח"ג רכד, א.

	י	
נסתר	ה – י	ה

	ו	ו
נגלה	ה	ה

השיטה הראשונה (מימין) היא הבסיסית והמקובלת יותר, אך לעתים משתמשים גם בשיטה השנייה (משמאל). יתרון השיטה השנייה הוא המחשת העובדה כי הצמד יחס שוויוני בעוד הצמד רה מקיים יחס בלתי-שוויוני.

ביום ההוא יהיה

לפי האר"י מסע ההתבגרות של הזוג רה עתיד להגיע לסיומו באחרית הימים. או אז תתרומם ה תתאה ותשתווה בקומתה לאות ו (דבר המכונה "עליית הנוקבא" או "עליית המלכות"), והאות ו עצמה תשוב לשורשה ותהפוך ל"י. אראז יתקיים הפסוק "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד":¹⁸ השם יהודה יהפוך כביכול להיות יהיה ויקבל צורת ריבוע, כך:¹⁹

נסתר	ה – י

נגלה	ה – י

בהקשר לדוגמאות שהבאנו, חזון זה מתאר את עליית מעמד האשה עד למצב של שויון עם הגבר, את עליית הארציות עד לשוויון עם הרוחניות, ואת עלית הרגש עד לשוויון עם השכל. עולה ממנו כי תכלית הבריאה היא מצב בו המציאות הנגלית תשקף באופן נאמן את המציאות הנסתרת. שלמות אידיאלית זו רמוזה בפסוק "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".²⁰

החמישי המשיח

אף ששם הויה כולל ארבע אותיות ואף נקרא "שם בן ד'", הוא כולל למעשה רובד חמישי נסתר.

המקום הרומז בבירור על קיומו של הרובד החמישי בשם הויה הוא ההגדה של פסח. ההגדה מלאה ברביעיות: ארבע קושיות, ארבעה בנים, ארבע כוסות, ארבע לשונות של גאולה. בנוסף, חלקו העיקרי של ההגדה הוא למעשה פירוש מדרשי על ארבעה פסוקים עוקבים המתארים את הירידה למצרים והיציאה ממנה.²¹

אך הנה, לכל אחת מהרביעיות האלו קיימת בחינה חמישית נעלמת: לארבע הכוסות הצטרפה כוס חמישית שאין נוהגים לשתותה;²² לאחר ארבע לשונות הגאולה ("והוצאתי", "והצלתי", "וגאלתי", "ולקחתי")²³ מופיעה בפסוק הבא לשון חמישית הקשורה לביאה לארץ ("והבאתי")²⁴; הפסוק החמישי שאחרי ארבעת הפסוקים הנדרשים עוסק אף הוא בביאה לארץ ("ויבאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת...")²⁵; ואף על ארבעת הבנים וארבע הקושיות הוסיפה החסידות בן חמישי²⁶ וקושיה חמישית.²⁷ בכל המקרים, קשורה הבחינה החמישית באיכות משיחית שכל ארבע הבחינות האחרות שואפות אליה, אך שתושג במלואה רק באחרית הימים.

¹⁸ זכריה יד, ט.

¹⁹ ספר עץ חיים, שער מעוט הירח; ספר הליקוטים זכריה, יד.

²⁰ ישעיה יא, ט.

²¹ דברים כו, ה.

²² לפי רוב הדעות. יש דעות לפיהן כן שותים. ראו טור אורח חיים סימן תפא. כמו כן, נוהגים למוזג "כוס של אליהו הנביא", ויש שמקשרים זאת לכוס חמישית (ראו: אדמו"ר מליובאוויטש, לקוטי שיחות חלק כ"ז עמ' 48, ומתורגם לעברית ב'שערי המועדים' פסח ח"ב סימן צ).

²³ שמות ו, רז.

²⁴ שם, ח.

²⁵ דברים כו, ט.

²⁶ אגרת מ"א ניסן ה'תשי"ז.

הטעם הקבלי לכל אלו הוא, שכל הרביעיות של סדר פסח משתלשלות מארבע אותיות שם הויה, ולשם הויה קיימת בחינה חמישית/משיחית נסתרת. הבחינה החמישית קודמת לארבע האותיות ונחה כביכול 'מעל' האות י. אין לה אות וגם אין לה ממש שם בפני עצמה, וזאת מפני שהיא מבטאת את שורשן הנעלם של ארבע האותיות כולן, שאורו 'מקיף' אותן וכורכן יחדיו. בהעדר שם, נקראת הבחינה החמישית בשם הויה "קוצו של יו"ד", על שם הקוץ העליון של האות י המצביע אליה כביכול (בשפה המדוברת הביטוי "קוצו של יו"ד" בא לתאר פרטים קטנים ובלתי-חשובים. יתכן שהדבר בא ללמדנו כי לעתים דוקא פרטים קטנים ולכאורה שוליים עשויים לרמוז לנעלה ולנשגב מכל).

בחינת ה"קוצו של י" מגלמת מישור הנעלה מכל הצמדים הדואליים שמצייגות אותיות י"ה (וגרסת הבת שלהן, ר"ה), בחינה שהיא למעלה מהחלוקה לזכר ונקבה, רוח וחומר, מוח ולב וכו', והנושאת בתוכה את העניינים ההופכים שלהם.

המבנה השלם באמת של שם הויה, לפי שתי גרסאות הכתיבה הנ"ל, הוא אפוא כדלקמן:

קוצו של י'	קוצו של י'
י	י
ה	ה - י
ו	ו
ה	ה

דוגמאות

להלן ארבע דוגמאות בסיסיות למערכות מושגים תורניות הבנויות לפי מבנה שם הויה:

קוצו של י'	עולמות (בקיצור: אבי"ע)	רובדי הנפש (בקיצור: נר"ן ח"י)	יסודות (בקיצור: ארמ"ע)	רובדי הטבע (בקיצור: דצח"מ)
קוצו של י'	אדם קדמון	יחידה	היולי	מלאך
י	אצילות	חיה	אש	מדבר
ה	בריאה	נשמה	רוח	חי
ו	יצירה	רוח	מים	צומח
ה	עשיה	נפש	עפר	דומם

בכל המערכות הללו מהווה צמד המדרגות התחתונות את המישור היותר ארצי או נגלה של המערכת בעוד צמד המדרגות שמעליהן הוא המישור היותר רוחני או נסתר שלה (עם יחס דומה בין שתי המדרגות בכל צמד). המדרגה החמישית מבטאת רובד נעלה עוד יותר הניצב בראשה.

עשר הספירות

המודל המרכזי השני של הקבלה שעלינו להכיר הוא מודל "עץ החיים" של עשר הספירות.

הספירות מוזכרות לראשונה בספר הקבלה הראשון, המיוחס לאברהם אבינו, שנקרא "ספר יצירה". הספר נפתח באמירה כי ה' ברא את העולם באמצעות "שלושים ושתיים נתיבות פליאות חכמה", ובהמשך מוסבר כי הללו נחלקות ל"עשר ספירות בלימה" ול"עשרים ושתיים אותיות יסוד". עשרים ושתיים האותיות הן כמובן אותיות השפה העברית המוכרות לכל. אך מה הן עשר הספירות? ההסבר הוא, שהספירות מגלמות את מערכת הכוחות האלוהיים הבסיסית באמצעותה

ה' ברא את העולם וממשיך להנהיגו בכל שעה. הספירות שוכנות במציאות הרוחנית הנעלית הנקראת "עולם האצילות", ומשם מזרימות את השפע שלהן לעולמות התחתונים, עד לעולם הגשמי בו אנו שוכנים. כל העשירות הרבות המוזכרות בתורה (עשרת הדברות,²⁸ עשר המכות, עשר הבהמות והחיות הטהורות וכו') משתלשלים כולם ממודל עשר הספירות.

אף שמבנה הספירות עומד בפני עצמו, והיה ניתן להציגו גם ללא הכרה מעמיקה של שם הויה, דרך טובה מאד להבינו היא לראותו כמהווה הרחבה של שם הויה. ספציפית יותר, מערכת הספירות מפתחת את ההקבלה שהוזכרה לעיל בין אותיות שם הויה לבין גוף האדם. מערכת הספירות יוצרות מעין דיוקן של גוף האדם המחולק לפי אבריו היסודיים. הדבר תואם את התפיסה לפיה לא רק רוח האדם אלא גם גופו מבטא באופן כלשהו את צלם האלוהים שבו. אין לומר בכך שהספירות עצמן גשמיות, אלא רק שמערכת היחסים ביניהם משתקפת בין השאר בגוף האדם.

מארבע אותיות לעשר ספירות

ההתפתחות מאותיות שם הויה למבנה עשר הספירות היא כדלקמן:

מדרגת קוצו של יו"ד הופכת לספירה "כתר". כפי שהמדרגה החמישית מהווה בחינה משיחית ובלתי־מושגת, כך גם ספירת הכתר מגלמת את ה'על־מודע' שבאדם – כוחות הנשמה הנעלים השוכנים כביכול 'מעל' ראשו כמעין כתר רוחני.²⁹

האות י הופכת לספירה "חכמה". ספירת החכמה היא כנגד מוח ימין בגוף האדם (ההמיספרה הימנית של המוח), האמונה על אינטואיציה ויצירתיות. האינטואיציה היא כמו זרע השראה, בבחינת נקודת הי' התמציתית.

האות ה עילאה הופכת לספירה "בינה". ספירת הבינה היא כנגד מוח שמאל בגוף האדם (ההמיספרה השמאלית של המוח). כוח הבינה אמון על פיתוח שכלי של השראת החכמה, כפי שהאות ה מפתחת את נקודת הי' לריבוי ממדים.³⁰ שתי הספירות חכמה ובינה נקראות יחדיו ספירות ה"מוחין".

האות ו הופכת מתפתחת לשש ספירות, הנקראות "חסד", "גבורה" ו"תפארת" (שלישיה ראשית), ו"נצח", "הוד" ו"יסוד" (שלישיה משנית). מכיוון שיד מקבילה לעיקר גוף האדם, ומכיוון שעניינו של המשפיע הוא להוציא לאור את פרטי המחשבה שבמוחין שמעליו, האות ו מתבטאת בשש ספירות שונות (כערכה המספרי של האות ו). ספציפית, ספירת החסד, שעניינה השפעה ונתינה, מקבילה לזרוע ימין (זרוע הנתינה והקירוב, כמאמר חז"ל "ימין מקרבת"³¹); ספירת הגבורה, שעניינה הצבת גבול ומידה, לזרוע שמאל ("שמאל דוחה"); התפארת הממצעת ביניהם היא הגוף עצמו; ספירות הנצח וההוד – הקשורות, בהתאמה, בנצחון ובניצוח פעילים לעומת הודאה והודיה סבילות – הן כנגד שתי הרגליים;³² לבסוף, ספירת היסוד, שעניינה ריכוז והשפעה כלפי מטה, מקבילה לאבר ההולדה, אבר הברית (או בגוף האשה, הרחם). שישית ספירות זו מכונה יחדיו ספירות ה"מידות", רמז למידות הלב השונות השוכנות כביכול בתוך הגוף. נמצא כי עיקר החידוש של הספירות על מבנה שם הויה הוא פיתוח רובד ה'גוף' והפיתוח לכפילים מנפח ה'ראש' (פרופורציה הקרובה יותר לזו הפיזיולוגית).

האות ה תתאה הופכת לספירה "מלכות". כפי שזה תתאה היא הספירה המקבלת מזו כך ספירת המלכות מקבלת שפע משש הספירות שמעליה, ובאמצעותו מנהיגה את העולמות התחתונים, שעל כן היא נקראת מלכות. השם "מלכות" מקשר כמובן ספירה זו לספירה הראשונה, "כתר". אכן, על שתי ספירות אלו כתוב "כתר עליון איהו [הוא] כתר מלכות",³³ ו"נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן".³⁴ במלכות מגיע אור הכתר לתכליתו ומתגלה.

²⁸ הרמז המובהק ביותר לזיקה בין הספירות לדברות הוא שהביטוי "עשרת הדברים" (שמות לד, כח; דברים ד יג; דברים י, ד) כאשר כותבים אותו במילוי – **עין שין ריש תו הא דלת בית ריש יוד ממ** – עולה בדיוק ערך שמות כל הספירות, **כתר חכמה בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות**.

²⁹ בספר "פרדס רימונים" לרבי משה קורדובר, יש דיון עם ספירת הכתר הוא חלק מהאין סוף האלוהי או חלק מהמציאות הנאצלת ממנו. לפי האר"י פנימיות הכתר היא חלק מהאין סוף וחיצוניותו חלק מהספירות. פירושים אלו ממחישים את טבעו הכפול של הכתר, בין אלוהות למציאות, כמו בחינת קוצו של י'.

³⁰ ראו ביאורי ר' הלל מפאריטש על שער היחוד לאדמו"ר האמצעי.

³¹ בבלי סוטה מז, א.

³² לחילופין, ספירות הנצח וההוד מקבילות לשתי הכליות, או לחילופין לצמד האשכים/שחלות, המייצרים את תאי הרבייה היוצאים דרך איבר היסוד.

³³ הקדמה לתיקוני זוהר.

³⁴ ספר יצירה א, ו.

באופן זה הגענו מארבע אותיות לעשר ספירות. כפי שניתן לראות, שתי האותיות העליונות, המגלמות את הרובד הנסתר של ההווה, הפכו להיות שלוש ספירות המקבילות לראש ולמה שמעליו, ושתי האותיות התחתונות הפכו לשבע ספירות המקבילות לגוף. שתי חטיבות אלו מכונות בקבלה ובחסידות "ג' ראשונות" ו"ז' תחתונות" (או בקיצור, ג' ר"ת).

סוד הדעת

ספר יצירה מדגיש כי הספירות הן עשר במספר, לא יותר ולא פחות: "עשר ולא תשע, עשר ולא אחת-עשרה".³⁵ אך מעצם מטבע הלשון הזה אנו שומעים כי יש "הווה אמינא" ('הייתי אומר') של 9 ר"ת. כלומר שבאופן כלשהו ספירה אחת מתוך העשר היא במעמד שונה וכביכול קובעת ברכה לעצמה, ולעומת זאת ניתן גם להוסיף ספירה אחת לעשיריה באופן המגדיל אותה לאחת-עשרה. אכן, לפי האר"י, הקביעה "עשר ולא תשע, עשר ולא אחת-עשרה" תקפה דווקא ב"עולם התוהו" הנוקשה, ואילו ב"עולם התיקון" הגמיש והמפותח ממנו כל שלוש האפשרויות קיימות.

הסבר אחד לאפשרות ה"תשע" הוא, שספירת הכתר הראשונה היא הספירה הנמצאת במעמד מיוחד, ומבחינה מסוימת אינה חלק ממערכת הספירות הרגילה (כפי שבחינת קוצו של יו"ד אינה בדיוק חלק משם הויה). ספירת הכתר היא קו התפר שבין העצמות האלוהית האחדותית והבלתי-נתפסת לבין מערכת הכוחות האלוהיים, ולכן במובן מסוים יכולה שלא להמנות עמן.

מה לגבי אפשרות ה"אחת-עשרה"? כאן מגיעה מקומה של ספירה נוספת, שלא מנינו ושאינה מקבילה לשום אות בשם הויה: ספירת ה"דעת", הממוקמת בין ספירות המוחין (יה) לספירות המידות (רה) ומקשרת ביניהן. ספירת הדעת, כמו הכתר, אינה רגילה: היא נחשבת להתגלות של הכתר בתוך הספירות התחתונות, הופעה של העל-מודע בתוך המודע (לשון דעת). מכיוון שהכתר והדעת חד הן, כלל יסודי קובע כי "כאשר מונים את הכתר לא מונים את הדעת, וכאשר מונים את הדעת לא מונים את הכתר".³⁶ עם זאת, כאשר אנו רוצים להכיר את כל הספירות, כן ניתן למנות את כל האחת-עשרה.

ספירת הדעת תפקידה כפול: לחבר את ספירות החכמה והבינה, ולחבר את שתיהן יחדיו למידות שתחתיהן. הדעת מצטרפת לשתי ספירות המוחין ויוצרת שלישיה בשם חכמה-בינה-דעת. בשל הכפילות של כתר ודעת המושגים 'ג' ראשונות" ו"מוחין" שהוצגו לעיל משמשים לסירוגין הן לתיאור הספירות כתר-חכמה-בינה (ראשי תבות כח"ב), הן לתיאור הספירות חכמה-בינה-דעת (חב"ד), תלוי בהקשר הנידון באותו רגע.

אף שדיברנו כאן על אודות ספירת הדעת לאחר שאר עשר הספירות, ניתן לומר כי היא-היא האות ו המקורית בשם הויה, ששש מידות הלב המופיעות מתחתיה אינן אלא התפרטויות שלה. דבר זה רמוז בפסוקים "בחכמה יִבְנֶה בית ובתבונה יתכונן. וברעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים".³⁷ הפסוקים מתייחסים לשלושת המושגים חכמה, בינה דעת, כאשר החכמה והבינה בונות בית והדעת ממלאת את חדריו. את הביטוי "חדרים" ניתן לקרוא כרומז לחדרי הלב שהדעת פותחת וממלאת.³⁸ העובדה כי שורש המידות נקרא בקבלה דעת מוסיפה טוביטעם בכך שבלשון הרמב"ם נקראות מידות הלב "דעות".³⁹

שלושה קווים

כמו אותיות שם הויה, אף הספירות האלוהיות ניתנות לסידור במספר אופנים.

הסידור הראשון והפשוט יותר של הספירות הוא בקו אנכי אחד, זו למטה מזו. אכן, בקבלה מוסבר כי כך הן משתלשלות בראשיתן מהאלוהות. גרסאות מעט יותר מפותחות מסדרות חלק מהספירות על פני שני קווים אנכיים.⁴⁰ אך כל סידורים אלו הינם פשטניים, בלתי-מפותחים ובלתי-ייציבים, ושייכים לדרגה המכונה "תוהו" – מציאות ילדותית וראשונית.

35 שם א, ד.

36 עץ חיים שער מוחין דצלם פ"ה.

37 משלי כג, ג"ד.

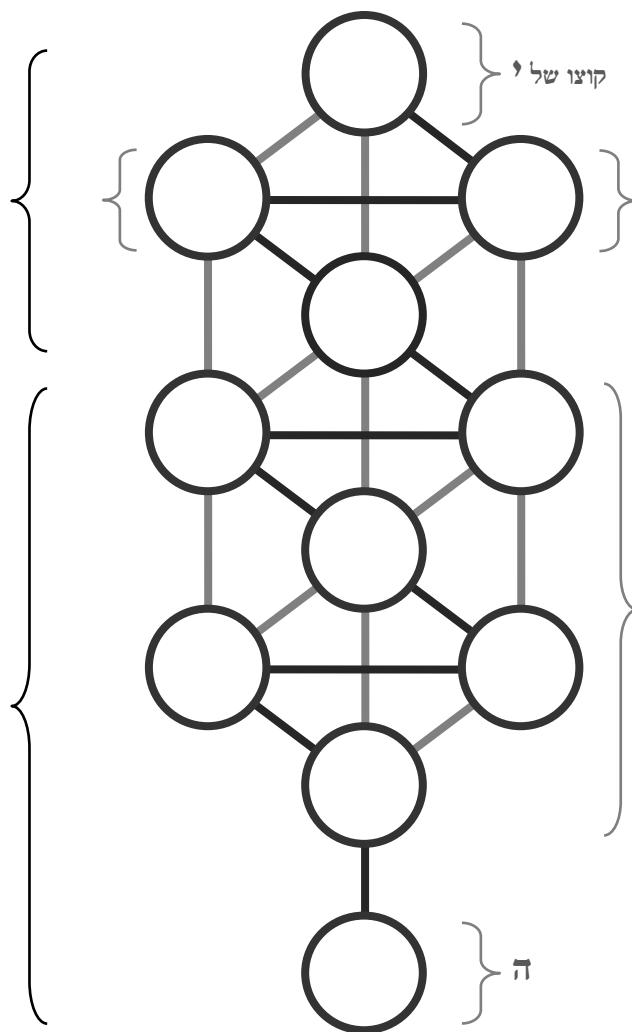
38 והנה, השורש חד"ף הינו ראשי תבות של חסדין-רחמים, עניינם של שלוש המידות העיקריות חסד-גבורה-התפארת, והמלים הון יקר ונעים הן ראשי תבות של שלוש המידות הבאות נצח-הוד-יסוד – סך הכל ששת חדרי הלב.

39 ראו: משנה תורה, הלכות דעות. למעשה, המלה דעת בגימטריה (474) עולה בדיוק 6 פעמים דעה (79), כנגד שש דעות/מידות.

40 לפי אחת מהן רק המוחין מסודרים בשני קווים בעוד המידות על קו אחד, ולפי אחרת כל הספירות מסודרות בשני קווים.

גמר התפתחותה של מערכת הספירות היא דרגה בוגרת ויציבה יותר הנקראת "תיקון". בדרגה זו מסתדרות הספירות על פני שלושה קווים אנכיים. סידור זה מקביל לסידור השני של אותיות שם הויה שהצגנו לעיל, בו קוצו של י, י רה היוו את שלושת קודקודיו של משולש המצביע מעלה. במערכת הספירות, שלושת קודקודי משולש זה מהווים את שורשם של שלושת הקווים האנכיים של הספירות.

כאשר מסדרים את הספירות לפי שלושת הקווים, נראית מערכת הספירות כך:

הקווים המחברים בין הספירות נקראים "צינורות". סדרת הצינורות הראשית, המוליכה בין הספירות לפי הסדר, מודגשת כאן בקו כהה יותר. הצינורות האחרים מבטאים קשרים וזיקות בין הספירות החוצים את הסדר הרגיל שלהן.

מערכת הספירות השלמה נקראת "פרצוף", מלה המתייחסת לא רק לפני האדם אלא למלוא שיעור הקומה שלו. כל מערכת של פרטים הערוכה לפי הספירות מהווה מעין דיוקן של דמות שלמה, על כל 'תווי הפנים' שלה. כך ניתן לדבר על "פרצוף מכות מצרים", "פרצוף החיות הטהורות" וכן הלאה.

סוד הסגול

אחד הדברים המשמעותיים ביותר המתחדשים כאן הוא, שלמעט ספירת המלכות כל הספירות מסתדרות כעת בצורה של שלשות דמויות סגול. השלשה הראשונה היא כתר-חכמה-יבנה (ראשי תבות כח"ב), בצורת הטעם סגול/סגולתא (ו:), ושתי השלשות הבאות, הן חסדי-גבורה-תפארת (חג"ת) ונצח-הודי-סוד (נה"י), כל אחת מהן בצורת הניקוד סגול (ו:).

לחילופין, אם מונים את הדעת, ניתן לצרפה לספירות החכמה והבינה, שאז גם הן יוצרות שלשה בצורת ניקוד הסגול (הנקראת **חב"ד**). לפי שיטה אחרונה זו העץ כולו מצטייר כמורכב משלושה משולשים המצביעים מטה – חב"ד, חג"ת, נה"י – המעוטרים, בכמעין 'כותרת' עליונה ותחתונה, בידי הכתר והמלכות.

מה משמעות החזרה המשולשת הזו על דפוס הסגול? בעצם מה שקורה כאן הוא שהדינמיקה המקורית של **יהוד** (שני צמדי ההפכים והאות השלישית הממצעת ביניהם) חוזרת על עצמה פעמיים או שלוש פעמים. יש כאן דפוס קבוע ההולך ימינה אל בחינת י (עולם הבא, זכר וכו'), אחר כך שמאלה אל בחינת ה (עולם הזה, נקבה וכו'), ואז יורד אל ספירה שלישית המשלבת ביניהן, בבחינת ו.

סוד הסגול עמוק מאד, עד שניתן לומר (בחיוך) שהכינוי "עם סגולה" נובע מכך שעם ישראל שומר עליו.⁴¹ הוא בא לבטא שאיפה לנשיאת הפכים, המבינה כי הדבר מתרחש דרך תהליך דינמי של הצבת משתנה אחד, הצבת המשתנה הנגדי לעומתו, ואז יציאה מהציר ביניהם אל נקודה שלישית המחברת אותם. נקודה שלישית זו נדמית כנמוכה יותר משתי קודמותיה, אך למעשה שורשה נעלה משתיהן גם יחד. את שלושת המושגים הבסיסיים בפילוסופיה תזה, אנטייתזה וסינתזה ניתן לראות כמשתלשלים ממבנה הסגול המופיע כאן.

שלושת המשולשים מקבילים לשלושה רבדים בסיסיים בנפש האדם. המשולש הראשון, חב"ד, מבטא את הרובד **השכלי** באדם. זהו למעשה ה**יהוד** המקורי של שם הויה. שני המשולשים הבאים הם כנגד שני רבדים בתוך המידות: שלשת החג"ת מבטאת רובד **רגשי גבוה** המקביל לאיזור החזה בגוף האדם, ושלושת הנה"י רובד **רגשי נמוך** המקביל לאיזור המתניים. שלושה רבדים אלו מכונים בקבלה **מושכל-מורגש-מוטבע**, או לפעמים **מוחל-בכבוד**. הרעיון הוא שבכל תהליך משמעותי יש לקיים את דפוס הימין-שמאל-אמצע בכל אחד ממישורים אלו.⁴²

פנימיות הספירות

מערכת הספירות אינה משקפת רק את מבנה גוף האדם אלא גם את מבנה נפשו – מערכת כוחות השכל והרגש המרכיבים את עולמנו הפנימי. תורת החסידות שמה את ההקבלה הזו במרכז. לפי החסידות, הצורה הנכונה ביותר להבין את מערכת הספירות היא דוקא דרך הופעתה בלב האדם ככוחות נפש. הסיבה היא, שבדרך זו נתפסות הספירות יותר כפי שהן – איכויות רוחניות חיות, ולא רק 'הנהגות' אלוהיות באיזור מערכת הפעלה שמיימית. הנפש היא כביכול משל מבורר ופנימי יותר להשגת הנמשל האלוהי מאשר הגוף.

בהמשך לכך, לימדה החסידות כי לכל ספירה יש תכונה פנימית המהווה את הופעתה בתוך הנפש, כדלקמן:

ספירת הכתר מתייחדת בכך שיש בה שלוש בחינות פנימיות, זו למטה מזו: **אמונה**, **תענוג** ו**רצון**. האמונה מבטאת את נקודת החיבור העליונה ביותר של הנשמה עם ה'; התענוג מבטא את אופיה וכשרונותיה הייחודיים של הנשמה כפי שהם גנוזים בשורשה; והרצון מבטא את הדחף המניע אותה לרדת לעולם ולהגשים את ייעודה.

פנימיותה של ספירת החכמה היא **מידת הביטול**. הכלי לקבלת השראה הוא מיעוט עצמנו והתבטלות למקור החכמה.

פנימיות הבינה היא **שמחה**. השמחה הפנימית ביותר בנפש היא התגבשותה של תובנה חדשה וקליטתה בכלי המחשבה.

פנימיות הדעת היא **ייחוד**. הדעת עניינה התקשרות חזקה עם מושא המחשבה, וכן מאחדת את השכל והרגש.

פנימיות החסד היא **אהבה**. הרגש הפנימי המפעם במעשי החסד הוא רגש האהבה והקירוב.

פנימיות הגבורה היא **יראה**. הרגש הפנימי המפעם בפעולות הגבורה הוא רגש היראה והריחוק.

פנימיות התפארת היא **רחמים**. שילוב החסד והדין (הגבורה) הוא רחמים – יציאה דואגת אל הזולת ממקום המשלב ראייה מפוכחת של מצבו עם אהבה ולימוד זכות.

פנימיות הנצח היא **בטחון**. הכח לנצח נובע מבטחון פעיל בנפש – הרגשה כי ניתנו בנו הכוחות להצליח במעשה ידינו.

⁴¹ אכן, ישראל עם הסגולה נקרא בין השאר "עם משולש" (בבלי שבת פח, א) וזאת בשל היותו נחלק לכהנים, לויים וישראלים. שלשה זו מקבילה לשלושת קווי הימין, השמאל והאמצע בהתאמה: הכהנים הם בחינת חסד (ימין), הלויים בחינת גבורה (שמאל), וישראל הוא המשלב ביניהם (אמצע). והנה, דוקא מישראל צריך לבוא המלך – והוא בסוד הכתר הנמצא בראש קו האמצע.

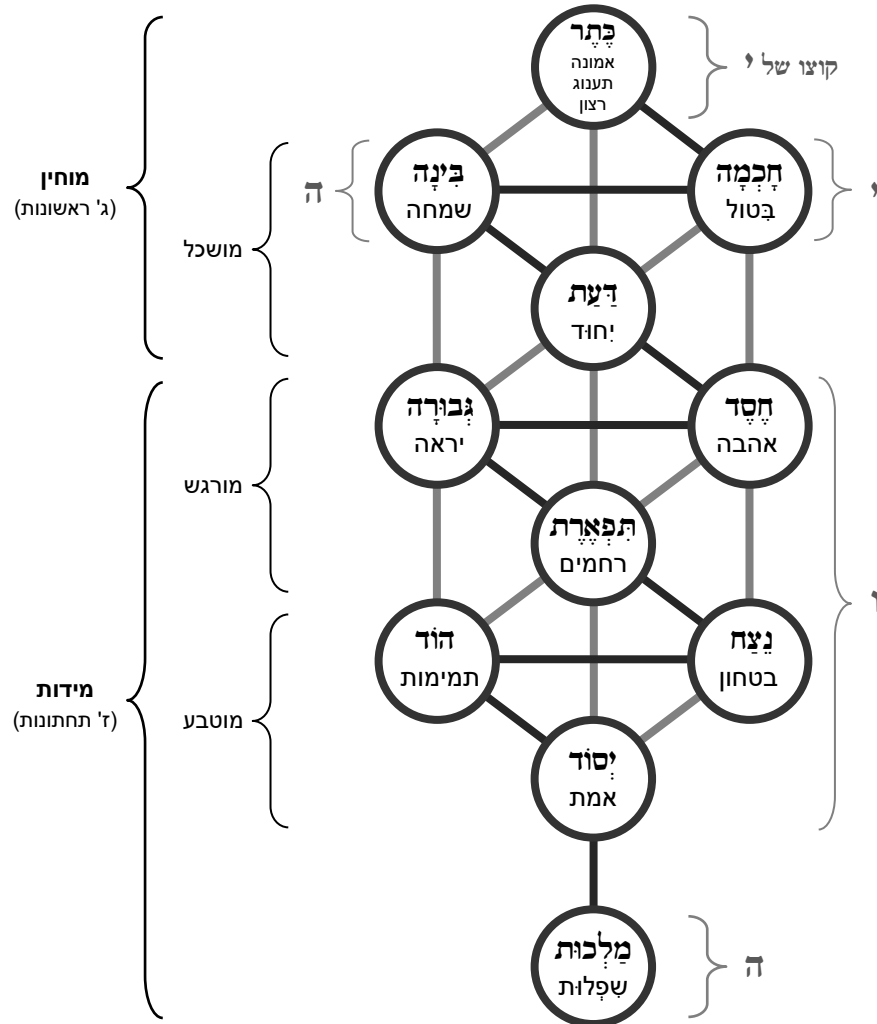
⁴² שמות עשר הספירות – **כתר חכמה בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות** (2868), **עשרת הדברים** כנ"ל (בהערה 28) – ביחד עם המושגים **ימין שמאל אמצע** (682, כלל התיקון שלהם) שווה 3550, כלומר 10 פעמים **ספירה**, כנגד עשר ספירות! בנוסף, 3550 הוא בדיוק המספר הנוסף על ה"שישים רבוא" (600,000) בני ישראל שיצאו ממצרים (שמות לח, כו), רמז לכך שעשר הספירות כמו 'יצאו' עם ישראל ממצרים (לאחר שנפדו מקליפותיהן בידי עשר המכות).

פנימיות ההוד היא תמימות. היכולת להודות נובעת מכוח האמונה התמימה בה'.

פנימיות היסוד היא אמת. היציאה החוצה אל המציאות הזולת מאמתת את כל כוחות הנפש שלנו.

פנימיות המלכות היא שפלות. אף שבחיצוניותה המלכות מתנשאת כדי להנהיג את העולמות התחתונים, בפנימיותה היא חדורת שפלות לקבל מהספירות שמעליה.

להלן התרשים המלא של הספירות הכולל את כל הנקודות שהסברנו:

התכללות הספירות

כלל יסודי בקבלה קובע כי הספירות מתכללות זו בזו, כלומר שכל ספירה כוללת בתוכה בחינות של כל הספירות האחרות. בכך ממשיכות הספירות את הדפוס הפרקטלי. יסודו של כלל זה הוא בביטוי "הבן בחכמה וחכם בבינה" מתוך ספר יצירה,⁴³ המתאר את התכללות ספירות החכמה והבינה זו בזו ("הבן בחכמה" היינו התכללות הבינה בחכמה ו"חכם בבינה" התכללות החכמה בבינה), אולם מאוחר יותר המקובלים, ובפרט האר"י, הרחיבו עקרון זה כך שכל הספירות תתכלנה אחת בשנייה.

כך למשל, בהתכללות מלאה תכיל בתוכה ספירת הכתר בחינת כתר שבכתר (היא עצם הכתר), ובנוסף בחינות של חכמה שבכתר, בינה שבכתר וכן הלאה, עד למלכות שבכתר. התכללות מלאה כזו מרחיבה את מספר הבחינות שבמערכת הספירות ל-100 (10²) או לחילופין 121 (11²) אם כוללים את הדעת.⁴⁴

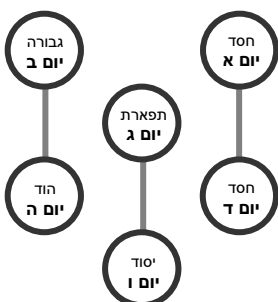
ישנן גם התכללויות מצומצמות יותר, של חלק מהספירות זו בזו. המפורסמת שבאלו היא זו המופיעה בסידורי תפילה רבים בהקשר לספירת העומר. מכיוון שספירת העומר מתבצעת על פני שבועה שבועות, כלומר ערוכה לפני מבנה של 7², היא משקפת לפי הקבלה התכללות של שבע הספירות התחתונות זו בזו: השבועות מקבילים לשבע הספירות מחסד עד מלכות, ובאותו אופן כל יום בכל שבוע מקביל לאותן ספירות. ספירת העומר מובילה אפוא מ"חסד שבחסד" עד "מלכות שבמלכות", סך הכל 49 ימים.⁴⁵

התכללות הספירות מאפשרת זיהוי של בחינות ודקויות בהנהגה האלוהית או בכוחות הנפש, ברזולוציה גבוהה יותר מזו האפשרית עם מודל הספירות הבסיסי. כך למשל, התפרטות של ספירת הדעת ל-11 בחינות משנה מאפשרת לשרטט 'פרצוף' של קבלת החלטות – שלבים בתהליך 'הורדת' מחשבות למישורי הרגש והמעשה.⁴⁶

תיאורטית ניתן להמשיך את התכללות הספירות עוד ועוד, עד אינסוף. עם זאת, המקובל הוא לא לעשות זאת יותר מפעמיים, כלומר לעצור ב'דור' השלישי, ב-1000 בחינות.⁴⁷ כך למשל מוסבר כי ה"שלושת אלפים משל" שחיבר שלמה המלך⁴⁸ הם כנגד עשר הספירות של העולמות בריאה, יצירה ועשיה, לאחר שהתכללו אלו באלו פעמיים – סך הכל 3,000 בחינות של ספירות, המהוות כולן 'משלים' לעולם האצילות העליון.

מעשה בראשית בראי הספירות

ההמחשה הפשוטה והבסיסית ביותר לאופן בו מערכת הספירות חושפת מבנה פנימי בתורה קשורה במעשה בראשית. לפי פרשת בראשית העולם נברא בששה ימים שבקבוצתיהם בא יום השבת, יום המנוחה. לפי הקבלה שבוע בראשית זה (וכל שבוע שאחריו) מקביל לשבע הספירות התחתונות, שאף הן מחולקות לשש ספירות וספירה שביעית מיוחדת הבאה אחריהן.

ראיה מובהקת ראשונה לדיוקה של ההקבלה הזו, וערך מוסף ראשון שהיא מעניקה לנו, נמצאים בהקבלה בין ששת ימי הבריאה למבנה שני הסגולים חג"ת רנה".⁴⁹ הסגולים מחלקים את ששת הימים לשתי שלשות באופן שיוצר הקבלות ביניהן: היום הראשון מקביל ליום הרביעי; היום השני ליום החמישי; והיום השלישי ליום השישי.

ואכן, סיפור הבריאה ממחיש הקבלה זו היטב. ניתן לראות בשלושת הימים הראשונים שלו כיוצרים את 'הנוף' של העולם, ואת שלושת הימים האחרונים כ'מאכלסים' את הנוף הזה ב'ישים שונים, בהקבלה מדויקת לימים הראשונים, כדלקמן:

- ביום הראשון נבראים האור והחושך, וביום רביעי השמש והירח המגלמים אותם.
- ביום השני נחצים המים לעליונים ותחתונים, וביום החמישי נבראים העופות והדגים המאכלסים אותם.
- ביום השלישי מתגלה היבשה ונבראים הצמחים, וביום השישי נבראים חיות היבשה והאדם (הניזון תחילה מהצומח בלבד).

ערך מוסף שני שמעניקה לנו ההקבלה הוא הצמדת כל אחד מימי הבריאה לאחת הספירות, דבר החושף משהו מעניינה הפנימי:

⁴⁴ העובדה שהתכללות פועלת לפי הגיון של ריבוע תואמת את מה שהוסבר לעיל במסגרת "שלושה אופני סידור הספירות", כי סידור הספירות הרווח יותר המובא כאן בנוי על עקרון של "ריבוע" ו"התלבשות". רעיון התכללות הספירות בעצם לוקח את עקרון התכללות אותיות שם הויה זו בזו וממשיך אותו צעד אחד קדימה, מראה כיצד אף הספירות עצמן מתכללות/מתלבשות זו בזו. בשל העיסוק הנרחב של האר"י בהתכללות אפיין ר' אייזיק מהומיל את קבלת האר"י כקבלה של "התלבשות" (בניגוד לקבלת הרמ"ק שקדמה לו שהיא קבלת "השתלשלות", וקבלת הבעש"ט שבאה אחריו שהיא קבלת "השראה").

⁴⁵ אף שבתורה כתוב לספור חמשים יום (ויקרא כג, טז) את היום ה-50 של ספירת העומר, הלא הוא חג שבועות, לא סופרים, ובקבלה מוסבר שהוא בבחינת עליה לשער הנו"ן (50) הנשגב של הבינה – הספירה שמעל שבע הספירות התחתונות וה'מולידה' אותן. התכללות שבע הספירות התחתונות היא בבחינת בניית כלים להכלת אור הבינה. להסבר מפורט של התכללות המידות בספירת העומר ראו ספרנו **מבט פנימי על ספירת העומר**.

⁴⁶ ראו הרב יצחק גינזבורג, **שערי אהבה ורצון**, מאמר "פרצוף הדעת".

⁴⁷ בסוד "עד כאן [דור הנכדים] רחמי האב על הבן" (בראשית רבה נד, ב).

⁴⁸ מלכים א ה, יב.

- **יום א: חסד.** עצם בריאת העולם – ה'זולת' של ה', אליו ביכולתו כעת להתגלות ולהשפיע לו מטובו – היא מעשה של חסד, כדברי הפסוק "עולם חסד יבנה"⁴⁹.
- **יום ב: גבורה.** חציית המים למים עליונים ומים תחתונים היא מעשה של גבורה, כוח החלוקה והפרדה.
- **יום ג: תפארת.** ביום השלישי מתגלה היבשה ומתכסה צמחיה. עיקר הצמחיה הוא העץ, שהוא הדימוי העיקרי לתפארת – גזע אמצעי השולח פארות (ענפים) לצדדים. הופעת הצמחיה בזכות הפרדת המים היא על דרך הרחמים הבאים בעקבות הדין. אמירת ה"כי טוב" של היום השני ביום השלישי היא כמו הרחמים שבתפארת הממתיקים למפרע את הדין שבגבורה.
- **יום ד: נצח.** גרמי השמים הם הסמל המובהק לנצחיות בעולם. כמו כן הכוכבים משולים ל"צבאות השמים", ומטרת הצבא לנצח.
- **יום ה: הוד.** מידת התמימות שבהוד היא הכוח להיות 'יחד' עם ה' (תמים תהיה עם ה' אלהיך"⁵⁰) בפשטות בכל מצב ומצב בחיים, על דרך "אם אָסַק שמים שם אתה ואציעה שאול הַנֶּךְ"⁵¹ – כמו העופות המעופפים בשמים והדגים השוחים בים.
- **יום ו: יסוד.** ספירת היסוד מביאה את כל הספירות לתכליתן – המשכת "זרעא חיא וקיימא" למציאות הגשמית. באותו אופן בריאת האדם היא לשם המשכת צלם האלהים לתוך המציאות הנבראת, וזאת בראש ובראשונה דרך פרייה ורבייה, המצוה הראשונה בה נצטווה ביום שנברא.
- **יום השבת: מלכות.** על ספירת המלכות נאמר "לית לה מגרמה כלום"⁵², אין לה מעצמה כלום אלא מה שמקבלת מהספירות שמעליה, כמו יום המנוחה שקיומו מתאפשר בזכות ששת ימי המעשה. על השבת נאמר "סוף מעשה במחשבה תחילה", היא נעוצה במחשבה העליונה ביותר של ה', על דרך ספירת המלכות הנעוצה בכתר.

שבעת ימי בראשית מקבילים אפוא לאותיות רה, הרוכד הנגלה של שם הויה. מה באשר לצמד האותיות יה, הרוכד הנסתר שבשם?

מכיוון ששבעת ימי בראשית הינם בפשטות תחילת הזמן הנברא, האותיות יה צריכות לייצג משהו שהוא 'לפני' או 'מעל' הזמן. פשט התורה אינו מדבר על מה קדם למעשה בראשית, אך מדרשי חז"ל משלימים את החסר. הם מדברים על כך שהתורה נבראה אלפיים שנה לפני בריאת העולם:

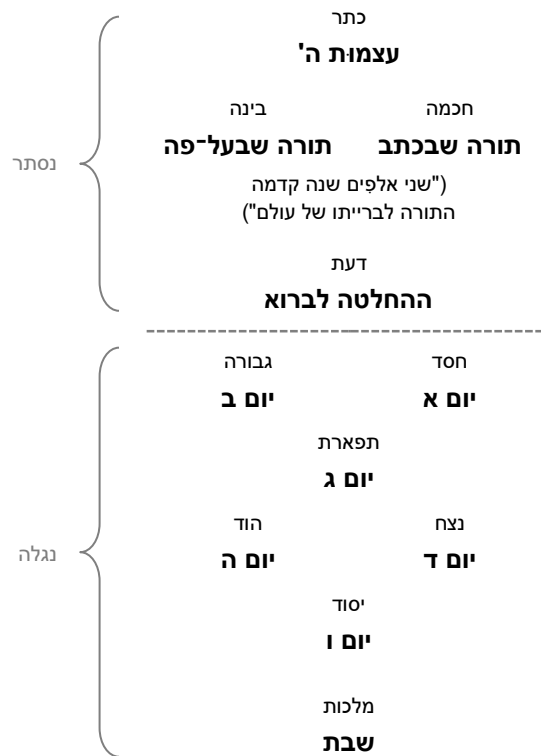
ר' חוניא בשם ריש לקיש: שני אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם. מה טעם? ואהיה אצלו אָמון ואהיה שעשעים יום יום" (משלי ה, ל), ויומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים, שנאמר "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבר" (תהלים צ, ד).⁵³

אלפיים שנות התורה נלמדים מפסוק המדבר על שני ימים ("יום יום"), ומפסוק אחר לומדים כי כל 'יום' של הקדוש ברוך הוא הוא אלף שנים. את שני הימים/האלפים הללו ניתן להקביל לשתי הספירות חכמה ובינה, המצטרפות לשבע הספירות התחתונות, שבעת ימי בראשית. אכן, העובדה כי מדובר באלפיים שנות תורה תואמות את העובדה כי ספירות החכמה והבינה הן ה'מוחין' של פרצוף הספירות. בנוסף, השורש "אלף" הוא גם לשון לימוד, כמו לימוד תורה.

ההקבלה לספירות החכמה והבינה מאפשרת להבחין בין שתי בחינות בתורה: חכמה היא התורה שבכתב, המתגלה בהשראה 'מלמעלה', ובינה היא התורה שבעל־פה, המתגלה מתוך שיח אנושיים 'מלמטה' (כלומר, שורשה העליון של התורה שבעל־פה). אכן, שני האילופים/לימודים רמוזים בשני מטבעות לשון מהמקורות, שבעצמם לקוחים זה מהתורה שבכתב וזה מהתורה שבעל־פה: "ואאלפך חכמה" מהתנ"ך,⁵⁴ ו"אלף בינה" מהגמרא.⁵⁵

49 תהלים פט, ג.
 50 דברים יח, יג.
 51 תהלים קלט, ח.
 52 זוהר ח"א קפא, א.
 53 בראשית רבה ח, ב; שיר השירים רבה ה, י.
 54 איוב לג, לג.

להשלמת ה'פרצוף' נוכל לשים בספירת הכתר שמעל ספירות המוחין את ה' יתברך עצמו, כותב התורה, ובספירת הדעת שבאה אחרי המוחין את החלטת ה' לברוא את העולם, המובילה מהתורה/התוכנית אל הבריאה בפועל, "אסתכל באורייתא וברא עלמא"⁵⁶ ('הסתכל בתורה וברא את העולם').

⁵⁵ בבלי שבת קד, א. קיומן של שתי בחינות בתורה, כנגד חכמה ובינה, תואמת את סידור הספירות לפי מבנה המשולש, בו ה'מוחין' הם "שיר כפול" של שתי ספירות.

⁵⁶ זוהר ח"א קלד, א.